

РОЗБУДОВА
ДЕРЖАВИ

№7/8
1997

ЗМІСТ

ЗНАМЕННА ПОДІЯ

ВІД РЕДАКЦІЇ 5

Олесь Шевченко

УКРАЇНА НА ШОСТОМУ РОЦІ
НЕЗАЛЕЖНОСТІ: СУЧАСНИЙ
СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ 7

Лариса Старикова

УКРАЇНА: 6 РОКІВ
АПОФЕОЗУ ЗВІЛЬНЕНОЇ
МЕНТАЛЬНОСТІ 15

ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Олександр Шморhun

ЧЕРГОВА РЕВОЛЮЦІЯ ЧИ НАРЕШТІ
СПРАВЖНЯ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНА РЕФОРМА?
(ЕКОНОМІКО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ
АНАЛІЗ) 22

Микола Кисельов

ЕКОЛОГІЧНА КОМПОНЕНТА
ПРОЦЕСУ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ 38

Лариса Нагорна

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
УКРАЇНСЬКИЙ ФЕНОМЕН
В ІСТОРИЧНИЙ РЕТРОСПЕКТИВІ 47

ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ

Валерій Тесць

ЯКОЮ МАЄ БУТИ
СТРАТЕГІЯ ЯКІСНОЇ ЗМІНИ
ЕКОНОМІЧНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ 56

Володимир Дієсперов

НА МАНІВЦЯХ
СІЛЬСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ 62

Володимир Більський,

Яків Білоусько
ПРО ЦІНОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН 67

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Анатолій Ткачук,

Юрій Саєнко, Юрій Привалов
МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ
В УКРАЇНІ 71

CONTENTS

TOWARDS A NOTABLE EVENT

EDITORIAL 5

Oles' Shevchenko

UKRAINE — ITS 6TH YEAR
OF INDEPENDENCE: PRESENT-DAY
DEVELOPMENTS AND PROSPECTS ... 7

Larysa Starykova

UKRAINE: SIX-YEAR
APOTHEOSIS OF LIBERATED
MENTALITY 15

CREATING OUR STATE

Olexandre Shmorhun

ANOTHER REVOLUTION
OR A REAL SOCIO-
ECONOMIC REFORM AT LAST?
(AN ECONOMICAL-SOCIOLOGICAL
ANALYSIS) 22

Mykola Kyseliw

THE ECOLOGICAL COMPONENT
OF STATE CREATING PROCESS 38

Larysa Nahorna

NATIONAL IDENTITY: THE UKRAINIAN
PHENOMENON IN A HISTORICAL
RETROSPECTION 47

ECONOMICAL PROBLEMS

Valery Heyets'

WHAT THE STRATEGY OF QUALITATIVE
CHANGES IN ECONOMIC
TRANSFORMATION SHOULD BE? ... 56

Volodymyr Dijesperov

ROUNDABOUTS
OF RURAL ECONOMY 62

Volodymyr Bilsky,

Yakiv Bilousko
ON PRICE REGULATION
IN THE ECONOMIC RELATION 67

CIVIL SOCIETY

Anatoly Tkachuk,

Yury Sajenko, Yury Pryvalov
LOCAL SELF-GOVERNMENT
IN UKRAINE 71

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИКА

<i>Сергій Грабовський</i> ВІД СОЮЗУ РАДЯНСЬКОГО ДО СОЮЗУ ЕКОНОМІКО-ПОЛІТИКО- КРИМІНАЛЬНОГО: ЕСКІЗ ДО ТЕМИ	84
---	----

ДЖЕРЕЛА

<i>Володимир Сергійчук</i> ЗАПОВІТ ВЕЛИКОГО УКРАЇНЦЯ ВСІЙ НАЦІЇ	94
<i>Симон Петлюра</i> ПАТРІОТИЗМ	94

ПОСТАТІ

<i>Олексій Яс</i> ЛЕВ ОКІНШЕВИЧ ТА ЙОГО ЕСЕ “МІЖ ЗАХОДОМ І СХОДОМ”	102
---	-----

<i>Лев Окіншевич</i> МІЖ ЗАХОДОМ І СХОДОМ	108
--	-----

<i>Олена Чумаченко</i> МИКИТА ШАПОВАЛ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ РАДІ	114
--	-----

<i>Юлія Войчишин</i> ЄВГЕН МАЛАНЮК У ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ	121
---	-----

УКРАЇНСЬКЕ БУТТЯ

<i>Федір Коваль</i> УКРАЇНСЬКА КООПЕРАЦІЯ — ЗНИЩЕНА Й ЗАБУТА ІДЕЯ САМОЗАХИСТУ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ	125
---	-----

CONTENTS

GEOPOLITICS

<i>Serhy Hrabovsky</i> FROM THE SOVIET UNION TO THE UNION OF ECONOMY, POLICY AND CRIME: AN ESSAY ON THE THEME	84
---	----

SOURCES

<i>Volodymyr Serhijchuk</i> THE GREAT UKRAINIAN'S TESTAMENT TO THE WHOLE NATION	94
<i>Symon Petlura</i> THE PATRIOTISM	94

PERSONALITIES

<i>Oleksy Yas</i> LEV OKINSHEVYCH AND HIS ESSAY “BETWEEN THE EAST AND THE WEST”	102
--	-----

<i>Lev Okinshevych</i> BETWEEN THE EAST AND THE WEST	108
---	-----

<i>Oksana Chumachenko</i> MYKYTA SHAPOVAL AS A MEMBER OF CENTRAL'NA RADA	114
--	-----

<i>Yulia Vojchyshyn</i> YEVHEN MALANUK AND THE LITERARY SCIENCE OF THE UKRAINIAN DIASPORA	121
--	-----

UKRAINIAN EXISTENTIAL

<i>Fedir Koval</i> UKRAINAIN COOPERATION — A DESTROYED AND FORGOTTEN IDEA OF DEFENDING NATIONAL INTERESTS	125
--	-----

ЛЕВ ОКІНШЕВИЧ ТА ЙОГО ЕСЕ “МІЖ ЗАХОДОМ І СХОДОМ”

Олексій Ясь,

*аспірант Інституту історії України НАН
України*

Серед низки актуальних проблем суспільного розвитку модерної доби чільне місце посідає проблема орієнтації України в європейському та загальносвітовому процесі. Тривалий термін побутування цієї проблеми в суспільній та науковій думці, її надзвичайна структурна складність та багатоаспектність, сплетіння різних світоглядів, культурних та інтелектуальних традицій, політичних поглядів і концепцій в українському суспільстві, врешті-решт нагальні потреби інтеграції у світову співдружність утворюють велими суперечливе підґрунтя для висування конструктивних підходів щодо можливих шляхів її розв'язання. Останні спираються на історичні аналогії, концепції, теорії в аксіоматичному викладі відомих державних мужів і політиків, що часто-густо виносяться на суд широкої громадськості у формі чергових гасел без будь-яких застережень щодо їхнього походження, соціокультурних передумов створення, творчого діапазону використання, негативної аргументації опонентів тощо. Так, у суспільну думку посттоталітарної епохи впроваджуються стереотипи “простих рішень” для розв'язання найболючіших і водночас найскладніших проблем національного розвитку, що склалися у тривалій історичній ретроспективі і впродовж століть перебували у центрі уваги науковців — відомих репрезентантів європейської та української історичної науки. Вивчення та опрацювання концептуальних підходів цих дослідників, публікація праць з обсягу історіографічної спадщини, що й до сьогодні залишаються маловідомими широкому загалу українських читачів, дозволяють не тільки усвідомити суперечливість та масштабність ряду актуальних проблем суспільного розвитку, а й виробити критичне ставлення до численних “рецептів” їх розв'язання, які сподібуємо, як у сучасну добу, так і в різні періоди національної історії та історичної думки. Один з таких періодів припав на історичну епоху, яка розпочалася після завершення Другої світової війни, що знайшло своє відображення у наукових студіях українських вчених на еміграції.

Наприкінці 40 — початку 50-х років ХХ століття помітним явищем у науковому процесі в суспільних і гуманітарних дисциплінах стала поява новітніх концепцій та теорій про різні види і терміни історичного розвитку “відмінних культурно-історичних типів” чи цивілізацій. Вона значною мірою була зумовлена особливостями пізнавальної ситуації, що склалася на той час у повоєнному світі¹. Характеристичні риси цієї ситуації виявилися у скептично-негативному ставленні, тотальній зневірі дослідників до ідеї поступу в історії, зокрема щодо пояснення явищ та процесів у межах певної історичної реальності локалізованої у часі та просторі. Її місце заступила ідея циклічності історичного розвитку, яка й спричинилася до появи модерних концепцій. Ідея історичних циклів мала давню традицію в інтелектуальній історії науки, репрезентантами якої у різні часи виступали Джамбаттиста Віко, Микола Данилевський, Освальд Шпенглер та ряд інших науковців. Концепції та теорії циклічності “руху історії” традиційно з'являлися у повоєнну добу, після руйнівних воєн і революцій, коли вражена масштабом соціальних катаклізмів та нищівної руйнації матеріальної культури суспільна думка вкотре поверталася до структури культурно-історичних типів та певних циклів їхнього розвитку. Згадаємо хоча б песимістичне висвітлення циклічного руху історії в античній суспільній традиції. Саме ці засади висвітлення та інтерпретації історичного процесу знайшли оптимальні соціокультурні передумови для свого поширення у повоєнній Європі. Водночас проблема “культурно-історичних типів” опинилася у сфері наукових зацікавлень й українських вчених на еміграції, що сприяло продовженню довоєнних дискусій щодо призначення України в європейській історії та історичних підстав національного розвитку у новій площині. Таким чином, на перехресті європейської та української історичної думки опинилася низка проблем і ряд конструктивних підходів стосовно шляхів їх розв'язання, які й стали предметом тогочасних наукових дискусій. Серед вчених, які взяли участь в обговоренні цієї проблематики на сторінках еміграційних наукових видань був і відомий український історик права білорусько-чеського походження Лев Олександрович Окіншевич.

Л. Окіншевич народився 7 лютого 1898 р. в Петербурзі у родині юрисконсульта та викладачки французької мови у жіночій гімназії. Навчався у підготовчих класах приватної гімназії В.Петра у Києві, з якої перейшов як стипендіат до колегії Павла Галагана. У 1916 р. він закінчив колегію і восени того ж року розпочав навчання на правничому факультеті Київського університету. У січні 1917 р. вступив до школи прапорщиків у Києві, після закінчення якої опинився на румунському фронті, де перебував до весни 1918 р. У 1919 р. Лев Олександрович одружився з подругою дитинства Марією Савіною. Від цього шлюбу у 1921 р. народився син Гліб, який трагічно загинув під час Другої світової війни у ленінградській облозі. У цей же рік Окіншевич закінчив свої студії на юридичному факультеті, переведеному з Київського університету до Інституту народного господарства. З червня 1921 р. до 1933 р. він працював у ВУАН як член Комісії для вивчення історії західноруського і українського права під керівництвом відомого історика права Миколи Василенка, а впродовж 1922-1929 рр. виконував обов'язки секретаря комісії. У 1928 р. Окіншевич закінчив аспірантуру при Науково-дослідчій кафедрі історії України М.Грушевського і захистив дисертацію на основі своєї монографії "Генеральна рада на Гетьманщині XVII-XVIII ст."². Упродовж більше двох років Лев Олександрович завідував видавництвом ВУАН, короткий час працював професором Ніжинського педагогічного інституту. У березні 1934 р. він через загрозу арешту органами держбезпеки переїхав до Казахстану, де працював юрисконсультом протягом кількох років. У 1937 р. через хворобу сина Окіншевич з родиною перебрався до Смоленська. На початку війни він був мобілізований, потрапив у полон, звільнився і повернувся до Києва. Працював юрисконсультом Миської управи та деканом правничого факультету відновленого університету. З 1944 р. дослідник опинився на еміграції, був обраний професором Українського Вільного Університету (1945), згодом, у повоєнний час — деканом його правничого факультету. У таборі перемішених осіб у Регенсбурзі Лев Олександрович одружився вдруге з Вірою Назаркевич (колишньою дружиною співробітника ВУАН Михайла Мироненка, який трагічно загинув у 30-х роках). У червні 1949 р. родина перебралася до США. У 1951-1954 рр. Окіншевич працював як стипендіат фундації Форда за дослідницькою програмою вивчення СРСР при Колумбійському університеті, а після завершення проекту — у Бібліотеці Конгресу у Вашингтоні до лютого 1969 р., коли вчений вийшов на пенсію. Отанні десять років Окіншевич страждав тяжкою недугою — хворобою Паркінсона. Помер Лев Олександрович 7 листопада 1980 р. у Гиллскріт Гиллс (передмістя Вашингтона)³. Лев Окіншевич — автор незакінчених спогадів, які нещодавно були

видані Науковим товариством ім.Т.Шевченка у серії "Мемуарна бібліотека НТШ"⁴.

У науковому доробку вченого проблема призначення, орієнтації України у загальноєвропейському історичному процесі посідає незначне місце за кількістю та обсягом праць. Загальний же діапазон дослідницької проблематики, порушеної в статтях та монографіях історика, відносно неширокий: історія права України-Гетьманщини 17-18 ст.⁵ Однак, рецензії та розвідки написані як відгуки на появу нових праць показують їх автора з нового боку, як дослідника з великим діапазоном наукових інтересів. Саме вони привертають увагу до цієї своєрідної частини наукової творчості Л.Окіншевича з огляду як на оригінальність та самобутність висунутих підходів, цікавих спостережень і узагальнень, так і на неабияку ерудицію, блискучу форму викладу матеріалу. Це невеличке есе "Між Заходом і Сходом"⁶, спеціальна стаття присвячена критичному розгляду знаменитої студії Арнольда Тойнбі⁷ та розвідка про цивілізаційні засади білоруського історичного процесу⁸. Окремі фрагменти, в яких автор висловлює своє ставлення до теорій та концепцій циклічного розвитку сподибуємо і в інших працях і навчальних посібниках, але вони підпорядковані профільним завданням цих видань.

Усі три праці побачили світ у 1952-1953 рр. і припали на один з небагатьох періодів, коли Окіншевич працював за фахом як стипендіат фундації Форда. В українському житті на еміграції початок 50-х років XX ст. — перехідний етап: завершення ДР-періоду (1945-1951/52)⁹ та масовий переїзд науковців до Сполучених Штатів і Канади. Тогочасна еміграційна історіографія розвивалася у напрямку встановлення контраверсійних тенденцій та засад історичного розвитку України і Росії, на тлі якого поставали проблеми теорії та методології, зокрема проблема ідентифікації місця і ролі національної історії у загальноєвропейському та світовому контексті¹⁰. У ці ж роки вчений жваво листувався з професором Борисом Дмитровичем Крупницьким (1894-1956). Єднали їх спільні наукові зацікавлення, зокрема у галузі історичної методології та історіософії, що спричинилися до цікавого діалогу двох українських істориків присвяченого низці методологічних та теоретичних проблем, які виходили поза межі традиційної проблематики та були орієнтовані на пошук новітніх концептуальних засад відтворення, реконструкції та інтерпретації національної історії. Згодом однією з центральних тем цього діалогу стала проблема призначення (або, як зазначав Л.Окіншевич, "межового положення") України.

Спричинилася до цього публікація брошури Б.Крупницького "До методологічних проблем української історії" (Авгсбург, 1946), яка складалася з трьох розділів: "1.Завдання української історичної науки на еміграції"; "2.Про

народницький і державницький напрям в українській історіографії"; "3. Генетична і порівняльно-соціологічна методи". Провідною ідеєю брошури виступала ідея синтезу здобутків двох наукових напрямів у національній історіографії. За висловом Л. Окіншевича, працю Крупницького слід визнати за "одне з найпомітніших явищ" української історіографії. Водночас Лев Олександрович вказував і на суперечливість тези Крупницького про використання репрезентантами одного напрямку певної "методи": "Державницький (В. Петров пропонує звати його антинародницьким) напрям може послугуватися і генетичною і порівняльно-соціологічною методою, так само, як і народницький напрям може користатися з обох цих методів"¹¹. Хибу студії Крупницького історик вбачав у відриві проблеми "синтезу генетичної та порівняльно-соціологічної методи" від проблеми синтезу наукових напрямів, оскільки у світлі методології інший "складник синтезу" виступав не як застарілий "народницький", а як "соціологічний напрям"¹². Проблеми методології порушувалися і в інших працях дослідників.

У 1947 р. Л. Окіншевич замість традиційної періодизації історії українського права (княжа або земська, литовсько-руська, козацько-гетьманська доба та епоха національно-визвольних змагань) запропонував власну періодизацію: I. Період початкової дофеодальної державної організації (до X ст.). II. Період феодальної організації: 1) доба раннього феодалізму (X — XIII ст.); 2) доба розвиненого феодалізму (XIV — поч. XVI ст.). III. Період станової держави (починається з Люблінської унії, 1569 р.): 1) Україна під Польщею (1569–1648); 2) Гетьманська Україна (1648–1761); 3) Україна під Росією і Австрією (до сер. XIX ст.). IV. Період модерної держави: 1) доба перебування України як провінції в реформованих Російській та Австро-Угорській імперіях; 2) доба визвольних змагань і поновлення на певний час української державності¹³. Порівнюючи нову періодизацію Окіншевича з попередньою¹⁴, Крупницький зазначав: "В основу взято на цей раз не державницький принцип, але суспільний. На перше місце поставлено суспільні відносини, а державницький принцип стає допомогівим... Констатуємо факт, що в новій схемі Окіншевич робить перший крок від чисто державницьких позицій до сполучення суспільних категорій з державницькими"¹⁵. На спробі поєднання кількох методологічних підходів у науковій творчості Окіншевича вчений вказував і в інших працях¹⁶. Пізніше Крупницький висунув і власну спробу періодизації історії України, побудовану на засадах поєднання державницького принципу з урахуванням суспільно-політичних відносин ("принцип гравітації території" до певного центру)¹⁷. У 1947–1948 рр. вчений навіть пропонував скликати спеціальний конгрес УВАН для обговорення кола наукових проблем,

пов'язаних з періодизацією національної історії¹⁸. Однак реалізувати цю ідею в той час не вдалося¹⁹. Так чи інакше обмін думками двох українських науковців у повоєнні роки зафіксував тенденцію до поєднання кількох методологічних підходів у дослідженні національного історичного процесу, які сприяли поширенню наукових зацікавлень дослідників до можливих перспектив інтеграції української історіографії на еміграції до загальнонаукового процесу в Європі.

На початку 50-х років Крупницький готував до друку, працю присвячену проблемі "призначення України" та просив Окіншевича написати рецензію на неї. Ще раніше він видрукував невелику розвідку, в якій подав свій підхід щодо розв'язання цієї проблеми²⁰. На думку історика, Україна самим фактом хрещення від Візантії вирішила наслідок боротьби між Європою та Азією на користь першої. Таким чином, вона увійшла до "духовної родини європейських народів" і взяла участь в їхньому цивілізаційному процесі. Подаючи ретроспективний огляд української історії, Крупницький констатує різну направленість історичного розвитку, який для "Суздальщини-Московщини" орієнтований на Схід, а для українських земель (Київ-Галич-Львів) — на Захід. Резюме своїх поглядів Крупницький подає наприкінці розвідки: "Безперечно, Україна була окраїною Європи, межею проти іншого неєвропейського світу. Як Іспанія на Заході, так Україна на Сході Європи боронила останні bastioni європейського духу проти турецько-татарського чи арабського світу. Але, борючись, вона жила європейським життям. Український розвиток завжди був європейським розвитком. В українців було європейське наставлення, а це рішає. Тому говорити про європеїзацію України, можна тільки з непорозуміння. Україна є частина духовної Європи, не зважаючи на всі особливості її розвитку, вимушені обставинами, і тут нема чого европеїзувати: треба тільки підтримати її вічний європейський дух. Органічний шлях українського розвитку є європейський"²¹. В іншій праці Борис Дмитрович дещо інакше окреслив свій підхід до цієї дослідницької проблематики, хоча і дійшов того самого висновку: "Україна безперечно є синтезом між Заходом і Сходом, але синтези бувають різні, з перевагою того чи іншого елементу. В усякім разі європейськість України не підлягає жодному сумніву: з загальноєвропейського руху її не можна виключити, до нього вона належить органічно... Хоч Україна і належить фізично до Східної Європи, то вона духовно репрезентує в своїй синтезі Заходу і Сходу деякі важливі, навіть основні риси західної ментальності. Тому можна і навіть слід говорити про призначення України бути Заходом на Сході"²².

Згідно з поглядами Окіншевича, викладеними у листах до Крупницького, проблема Сходу і За-

ходу не вичерпувалася питанням про призначення України, а потребувала опрацювання цілого ряду інших аспектів національної історії. Окіншевич у стриманій та виваженій формі також закидав йому змішування кількох жанрів: наукового з публіцистичним²³. Врешті-решт епістолярний діалог двох самотніх українських вчених про висвітлення та інтерпретацію низки проблем історії України не тільки сприяв з'ясуванню поглядів дослідників, а й публікації їхніх розвідок. На думку Л.Окіншевича, проблема приналежності українських земель до певного культурно-історичного комплексу посідає чільне місце в історичній концепції кожного вченого, який працює над вивченням розвитку історичного процесу народів на межі взаємодії кількох цивілізацій. “Як бачимо, — зазначає історик, — питання це стає тепер актуальне. Від розв'язання його залежать кардинальні питання оцінки й характеристики історії земель, країн і народів, що лежать у смузі зіткнення різних цивілізацій”²⁴. Водночас вчений вказує й на певну обмеженість використання методологічного інструментарію з обсягу циклічних теорій історичного процесу, оскільки вони не дають “всеохоплюючого пояснення до всіх прикладів розвитку людських суспільств”. Методологічну функцію теорії циклів автор вбачає у тому, що вона може “прислужитися нам у тім відношенні, що обмежить нас, передусім, границями свого періоду в великому процесі розвитку людської культури і людської суспільної організації”²⁵.

Щодо проблеми приналежності України до певного культурно-історичного комплексу, то в національній та європейській суспільній думці побутували різні погляди та пропонувалися часом протилежні підходи стосовно її розв'язання. Розглядаючи останні, вчений окремо зупиняється на поглядах англійського історика і філософа Арнольда Тойнбі, який відносив Україну до “православної цивілізації” Сходу Європи, а іноді — до західноєвропейського культурного комплексу. Однак критерії, якими керувався англійський вчений, видавалися Леву Олександровичу надто спрощеними та такими, що не враховували тенденцій національного відродження народів, які перебували у складі певної держави²⁶. Тому розглядаючи проблему приналежності української території до певного комплексу Окіншевич звертає увагу не тільки на різні підоснови розвитку європейських націй: візантійська традиція — на Сході, римська — на Заході Європи, а й на наявність національних особливостей історичного процесу в його власних межах²⁷. Українські землі у різні періоди своєї історії входили до складу різних типів державних об'єднань, а відтак зазнавали впливу відмінних культурно-історичних комплексів упродовж тривалого часу. “Очевидячки, цей відмінний історичний розвиток різних частин української землі не міг не створити підстав для відмінного (чи, скажімо, нетотожного) світогляду, світосприймання, поглядів,

звичаїв і традицій”, — відзначає автор²⁸. Такий підхід дослідника логічно підводить його до дещо іншого формулювання проблеми цивілізаційної приналежності України. На відміну від більшості українських вчених-емігрантів, в концептуальних побудовах яких ця проблема, як правило, трансформувалася у проблему визначення вишости “західного” чи “східного” культурно-історичного комплексу (типу), що традиційно вирішувалася на користь першого, в інтерпретації Окіншевича вона виступила як проблема “межового положення”, проблема конфронтації та взаємодії двох цивілізацій в історичному просторі України. Відтепер вихідним положенням аргументації історика виступає з'ясування проблеми меж конфронтації та її впливу на національний історичний процес. “Межа (хоч, по суті, жодної межі, в стислому розумінні цього слова, не було) між різними типами проходила за різних часів у різних місцях, то пересовуючися на Захід, то знову — відходячи на Схід. Отже, в минулому мало не завжди більша частина української території була в межах переважно східноєвропейських впливів. Однак, якраз тому, що в цілому вся Україна лежала в просторі зіткнення двох цивілізацій і була територією переходового типу, ми ніколи не знайдемо 100% приєднання жодної з її частин до того чи іншого культурного комплексу. Західна Україна ніколи не була 100% країною Заходу і Східня — 100% країною Сходу Європи. Тому ми й зустрічаємо опришків, нащадків гайдамаків, на Карпатах і магдебурзьке право на Лівобережній Україні, москвофілів XIX століття в Галичині й Драгоманівське “європейське” вчення на Великій Україні...”²⁹ Перераховуючи ці доволі парадоксальні явища української історії на регіональному терені, Окіншевич пояснює їх побутування саме взаємодією різних цивілізаційних впливів. Останні, на його думку, виявилися й на рівні визначних особистостей у національній історії, які репрезентували контраверсійні історичні традиції: “Павлу Тетері, Іванові Виговському й Іванові Мазепі, людям європейсько-польської культури, протистають постаті Пушкаря, Брюховецького, Івана Сірка, з тою культурою не тільки не зв'язаних, а органічно їй ворожих. Саме це часом породжує “конфліктного” чи, скажімо, “внутрішньо-складного” типу постаті діячів. Серед них згадаємо тут навіть Богдана Хмельницького, що в його вдачі, як нам здається, можна додати ніби дві лінії: щось від тонкої й здержливої мудрости Івана Мазепи й щось від сміливого, нестримного і безоглядного розмаху Івана Сірка”³⁰. Ці погляди дослідника стосовно джерел та причин формування “конфліктних особливостей” національної психології поділяв й інший український вчений Володимир Янів (1908–1991)³¹. На думку Окіншевича, проблема витлумачення, пояснення та оцінки цих своєрідних процесів, явищ та подій української історії, зумовлених впливом різних культурно-історичних комплексів, не може бути

розв'язана на засадах встановлення "вищості" певного типу. Він вважав, що пояснення та інтерпретацію явищ та подій національної історії доцільно виводити з ідеї внутрішнього конфлікту, який утворився внаслідок тривалого історичного розвитку українського народу, що й пояснює трагічність його національної історії.

Есе Лева Окіншевича не дає беззастережних рецептів розв'язання цієї проблеми як у науковому, так і в суспільному контексті. На-

томість автор ставить питання, які примушують замислитися над традиційним формулюванням проблеми — Захід чи Схід — і водночас виражено та критично підійти до ряду концепцій та теорій стосовно зазначеної проблематики, що набули останнім часом неабиякого поширення. Сподіваємося, що ознайомлення з цією розвідкою українського вченого прислужиться як науковцям, так і широкому загалу читачів.

1. О-ч Л. Між Заходом і Сходом // Україна (Париж). — 1952. — № 8. — С.611. В еміграції історик часто підписував україномовні статті та рецензії криптонімом "О-ч Л.", виходячи з міркувань безпеки рідних, які могли залишитися в СРСР.

2. Окіншевич Л. Генеральна Рада на Гетьманщині XVII—XVIII ст. — К., 1929. — 2, 178 с. У 20—30-х роках прізвище Лева Олександровича писалося через "и" — Окиншевич. Див.: Каталог видань Української Академії Наук 1918 — 1930 / Приготував і видав Д.Штогрин; репринт квіт.вид. 1930 — 1931 рр. Чикаго, 1966. — С. 43, 80, 83—84, 89—90, 93, 146, 148—149, 150, 178.

3. Див. докладніше про життєвий та творчий шлях історика: Падох Я. Лев Окіншевич — видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII—XVIII ст. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. — 40 с. [Бібліогр. праць Л.Окіншевича. — С.31—38 (129 поз.)]; Падох Я. Лев Окіншевич — видатний історик державного права козацької України // Окіншевич Л. Моя академічна праця в Україні / Ред.О.Романів; передмова Я.Падох. — Львів, 1995. — С.8—24; Odarchenko D. Lev Oleksandrovych Okinshevich (1898-1980) : (Obituary) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New York, 1978—1980. — Vol.14 — № 37/38. P.341—342; Zhukovsky A. Okinshevych Lev // Encyclopedia of Ukraine : 5 vols. / Ed. V.Kubijovyc (vols.1—2), D.Struk (vols.3—5). Toronto; Buffalo; London, 1993. — Vol.3. — P.673—674.

4. Окіншевич Л. Моя академічна праця в Україні / Ред.О.Романів; передмова Я.Падох. — Львів, 1995. — 87 с.

5. Див.: Водотика С.Г. Механізм реалізації політичної влади в Гетьманщині протягом другої половини XVII ст. в оцінці Л.О.Окіншевича // Укр.козацька держава: витоки та шляхи історичного розвитку: (Матеріали Четвертих Всеукр.істор.читань). — К.; Черкаси, 1994. — С.158—161.

6. О-ч Л. Між Заходом і Сходом // Україна (Париж). — 1952. — № 8. — С.611—615.

7. Okinshevich L. History Civilization of Eastern Europe in the Work of Arnold Toynbee // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New York, 1952. — Vol.2 — № 2. — P.305—315

8. Акіншевич Л. Пра "Цивілізаційні асновы" беларускага історычнага працэсу // Записы Беларускага Інстытуту Наукі й Мастацтва. — Нью-Йорк, 1953. — № 2. — С.70—79. Ця студія лишилася для нас неприступною.

9. "DP Period" (DP - від англ. Displaced Persons - переміщені особи), тобто період "переміщених осіб". Іноді - "таборний період". Див.: Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні. — Мюнхен, 1985. — 429 с.; The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / Ed. by W.Isajiw, Yu.Boshyk, R.Senkus. — Edmonton, 1992. — XXIV, 517 p.

10. Див.наприклад: Оглобин О. Московська теорія III Риму в XVI—XVII ст. — Мюнхен, 1951. — 56 с.; Полонська-Василенко Н. Теорія III Риму в Росії протягом XVIII та XIX сторіч. — Мюнхен, 1951. — 48 с.; Крупницький Б. Теорія III Риму і шляхи російської історіографії. — Мюнхен, 1952. — 30 с.; Гришко В. Історично-правне підґрунтя теорії III Риму. — Мюнхен, 1953. — 76 с.; Мірчук І. Історично-ідеологічні основи теорії III Риму. — Мюнхен, 1954. — 64 с.; Полонська-Василенко Н. Дві концепції історії України і Росії. — Мюнхен, 1964. — 52 с.

11. О-ч Л. Рец. на кн.: Крупницький Б. До методологічних проблем української історії / УВАН. Секція історична: І. Праці Конференції історичної групи, 6 липня 1946. — Авгсбург, 1946. — 23 с. // Україна (Париж). — 1949. — № 2. — С.137. Петров Віктор Платонович (1894—1969) — відомий український письменник, літературознавець, археолог і етнограф. Літературні псевдоніми — В.[Віктор] Бер, В.Домонтович. Наприкінці 40-х років XX ст. брав участь у науковій дискусії щодо шляхів розвитку повоєнної української історіографії. Див.: Бер В. Засади історії: І. Народництво; ІІ. Антинародництво; ІІІ. В пошукуванні синтези // Час : тижневик (Фюрт). — 1947. — № 5, 7—8.

12. О-ч Л. Рец. на кн.: Крупницький Б. До методологічних проблем української історії / УВАН. Секція історична: І. Праці Конференції історичної групи, 6 липня 1946. — Авгсбург, 1946. — 23 с. // Україна (Париж). — 1949. — № 2. — С.137—138.

13. Окіншевич Л. Лекції з історії українського права : Право державне: Доба станового суспільства. — Мюнхен, 1947. — С.10—12.

14. Попередня періодизація історії права в Україні, запропонована Л.Окіншевичем, складалася з п'яти періодів: 1) князівсько-земський; 2) литовський; 3) польський; 4) гетьманський; 5) імператорський. Див.: Окіншевич Л. Наука історії українського права: Право державне // Україна (К.). — 1927. — № 1/2. — С.106. Див.також: Окіншевич Л. Історія дослідження українського права : Періодизація // Енциклопедія Українознавства (Загальна частина) : У 2 ч., 3 кн. — Мюнхен; Нью-Йорк, 1949. — Ч.1. — Кн.2. — С.632.

15. Крупницький Б. Основні проблеми історії України / На правах рукопису. — Мюнхен, 1955. — С.23.

16. Крупницький Б. Історіософічні замітки в зв'язку з історією України : (Друга частина) : 3. Методи прагматична, генетична і порівняльно-соціологічна в українській історіографії // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України : 36 статей / На правах рукопису. — Мюнхен, 1959. — С.177.

17. "І. Передісторія України. ІІ. Князівсько-земські часи : а) Київська держава; б) Галицько-Волинська держава. ІІІ. Українські землі в складі литовсько-руської держави. ІV. Україна — колонія шляхетської Польщі і козацький рух. V. Гетьманська держава 17—18 ст. і етапи її розвитку як станової держави. VI. Україна під Росією і Австрією і національний народницький рух XIX ст. VII. Спроби розбудови української державності в 20 ст. в умовах новітнього колоніального пригнічення." (Крупницький Б. Основні проблеми історії України / На правах рукопису. — Мюнхен, 1955. — С.26.)

18. Полонська-Василенко Н. Професор, д-р Борис Дмитрович Крупницький, його життя і наукова праця (1894-1956) // Крупницький Б. Українська історична наука під Советами. — Мюнхен, 1957. — С.ХХІ.
19. Спеціальну конференцію присвячену проблемам періодизації та термінології національної історії, було проведено українськими науковцями у діаспорі у травні 1978 р. Див.: *Problems of Terminology and Periodization in the Teaching of Ukrainian History : (Round Table Discussion at the Ukrainian Historical Conference, London, Ontario, 31 May 1978) // Rethinking Ukrainian History / Ed. I.L.Rudnytsky with assistance of J.P.Himka. — Edmonton, 1981. — P.233–268.*
20. Крупницький Б. Історичні основи європеїзму України // Літературно-науковий вісник (Регенсбург). — 1948. — № 1(на чужині). — С.120–130.
21. Там само. — С.130.
22. Крупницький Б. Висновки: Україна між Заходом і Сходом // Крупницький Б. Основні проблеми історії України / На правах рукопису. — Мюнхен, 1955. С.212, 214. Див.також: Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819–1991): Навч.посібник. — К., 1994. —С.301–303.
23. Падох Я. Лев Окіншевич — видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII–XVIII ст. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. — С.30.
24. О-ч Л. Між Заходом і Сходом // Україна (Париж). — 1952. — № 8. — С.612.
25. Окіншевич Л. Вступ до науки про право і державу. — Мюнхен, 1987. — С.46. Перше видання цієї праці здійснено Українським Вільним Університетом у Мюнхені 1949 р. для потреб слухачів-заочників.
26. Okinshevich L. History Civilization of Eastern Europe in the Work of Arnold Toynbee // *The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New York, 1952. — Vol.2 — № 2. — P.314.*
27. О-ч Л. Між Заходом і Сходом // Україна (Париж). — 1952. — № 8. — С.611.
28. Там само. — С.613.
29. Там само. — С.614.
30. Там само. — С.613.
31. "В українській історіографії багато уваги присвячено поглядові, що — мовляв — причиною розвалу української державності є наше межове (географічно беручи) положення. На мою думку, цю тезу можна б поширити. Межовість ця відбилася із незвичайною силою і у нашій психіці, а це теж є причиною нашої слабости." (Янів В. Проблема психологічного окциденталізму України : (Габілітаційна лекція, Мюнхен; 20 жовтня 1949 р.) // *Визвольний шлях* (Лондон). — 1965. — № 10. — С.1050). Див.також: Янів В. Протиставлення Сходу й Заходу з психологічного погляду // *Визвольний шлях* (Лондон). — 1953. — № 6. — С.20–24; № 7. — С.17–23; Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Матеріяли упорядк. і підготував д-р М.Шафовал. — Мюнхен, 1993. — С.1–99.

МІЖ ЗАХОДОМ І СХОДОМ¹

Лев Окіншевич

У наш час можна спостерегти втрату віри в науково, здавалося б, обґрунтовані засади людського розвитку. Цей розвиток називали ще зовсім недавно "поступом", що охоплював розвиток людства, як рух уперед, до кращих, розумніших, досконаліших форм життєвого ладу. Але тепер із зневірою в "поступ" народжуються нові схеми, і створюється ґрунт для нових побудов. Позначки деградації починають оцінюватися, як доказ того, що рух історії не завжди і не скрізь іде тільки вперед; у виявах несподіваних і, здавалося б, необґрунтованих "збочень" зі загального шляху починають бачити доказ того, що шлях історії зовсім не є все однаковий.

Так народжуються теорії про різні види й відмінні строки історичного розвитку відмінних "культурно-історичних типів" чи "цивілізацій". Так виникають думки про циклічність розвитку людських громад: одні проходять цикли молодості, розквіту й занепаду, а на їх місце інші починають з нових місць і за нових умов, усе за тим же вічним органічно-властивим людським об'єднанням напрямом, новий шлях зросту, плодоношення й в'янення.

Представники цієї течії по-різному розподіляють людство на "культурно-історичні" типи. Але мало не всі вони підкреслюють окремий і відмінний тип групи народів Східної Європи, чи народів слов'янських, чи народів православних, тощо.

Сама історична підоснова націй Західної й Східної Європи є різна, залежна від римської традиції на Заході й візантійської на Сході. Історичний розвиток на Сході не в усьому повторював звиклі для Західної Європи форми феодалізму, станової монархії, сьогочасної парламентарної держави... Взаємини держави й людини за різних часів історичного розвитку Східної Європи були й є інші, ніж на Заході. Це все, річ ясна, не виключає цілого ряду виразних відмін поміж окремими націями в середині самих комплексів західного й східного європейського світу.

Наявність таких відмін поміж Росією й Західною Європою є очевидна. Проте інакше стоїть справа з питанням про позаросійські межі східноєвропейського "культурно-історичного" типу. Чи можна було б до нього залучити, скажімо, Чехію, хоч і слов'янську країну, але яка територіально лежить у центрі Європи й культурно-органічно зрослася з цивілізацією Заходу? Чи Польщу, яка ніби за місією собі поставила нести культуру Західної Європи, в її католицькому варіанті, на простори "східних кресів"?² І яке історичне місце визначити для Білоруси й України? Чи є вони останні форпости великої західноєвропейської культури в глухих лісах і розлогих степах переддвер'я Східноєвропейської рівнини? Чи є вони органічною частиною цієї рівнини, не тільки географічно, але й культурно? Чи є вони, нарешті, частиною пляцдарму, що на нього впливали обидві сусідні "культурно-історичні типи" чи "цивілізації"?

Думаємо, що у відповіді на ці питання криється розгадка ключових проблем минулого й майбутнього цих націй. Відповідь, шоправда, вже давалася в українській історичній науці: український і білоруський нарід визнавалися або за органічну частину східноєвропейського комплексу (Костомаров)³, або за органічно чужу Сходові Європи, найдалі висунуту на Схід території культури Заходу (В.Липинський⁴, С.Томашівський⁵, Б.Крупницький⁶). Останні вчені говорили спеціально про Україну.

З речників теорії про нарізний і не-одночасовий розвиток окремих "цивілізацій" чи "культурно-історичних типів", М.Данилевський ("Росія і Європа")⁷ беззастережно включав Україну і Білорусь у східноєвропейський (у нього "слов'янський цивілізаційний комплекс"). Арнольд Тойнбі ("A Study of History")⁸ вагається й іноді включає їх до "православної" цивілізації Сходу Європи, іноді вважає Україну й Білорусь за частину території західноєвропейської культури. Польський учений Оскар Галецький ("The Limits and Divisions of European History", "Borderlands of Western Civilization")⁹ ділить європейську територію не на два, а на більшу кількість розділів і включає Україну й Білорусь (разом з

Польщею, Балтицькими країнами й Чехією) до східної частини Центральної Європи, виразно відмежовуючи їх від території східноєвропейської (російської) культури.

Як бачимо, питання це стає тепер актуальне. Від розв'язання його залежать кардинальні питання оцінки й характеристики історії земель, країн і народів, що лежать у смузі зіткнення різних цивілізацій.

Якщо мати на увазі історію України, її не так легко зачислити до того, чи іншого культурно-історичного комплексу, як, скажімо, історію Росії, за виразом М.Данилевського, “непричетну ані до європейського добра, ані до європейського зла”. З історією України справа є складніша. За княжої доби, до татарських часів, Україна виразно належала до складу земель візантійсько-православної культури, що йшла відмінним від західної культури шляхом. Але на відміну від Суздальської Русі, українські й білоруські князівства були в постійних культурних, політичних і економічних зносинах з феодалними державами Західної Європи. За доби татарської навали частина українських земель увійшла в ще тісніший зв'язок з європейськими країнами (Галичина, Підкарпаття, Західна Волинь), натомість її східні землі перебували під монгольсько-татарським впливом.

За “Литовської доби” сталося відокремлення західних українських земель під владою Польщі чи Угорщини, та східних і центральних земель України, що належали до складу “Великого Князівства Литовського”. Саме в цей час українські й білоруські міста засвоюють норми західноєвропейського магдебурзького права і, саме тоді починається доба поновного засвоєння степових просторів середнього Придніпров'я. Козачі ватаги “дикого степу” — це є щось органічно далеке від сталих укладів західноєвропейського життя; вони є куди ближчі до татарсько-ногайських степових здобичників, від кого українське козацтво запозичило й свою назву.

“Козацька” доба провадить лінію поділу не тільки з “польською Україною” (Галичиною), але й поміж заселеними й за польським зразком організованими землями західного Придніпров'я з їх Острозьким¹⁰ і Київським культурними осередками¹¹ і — бунтарським та зі східноєвропейським розма-

хом вільним (і неусталеним) Запорожжям. (Чернігівщина — за тієї доби перебувала чималий час у складі Московського царства). За часів “Козацької держави” — Гетьманщини ми завжди спостерігаємо наявність західних і східних типів, устроїв і породжених ними людських вдач. Цим пояснюється, з одного боку, намагання створити упорядковану Гетьманську державу, та, з другого боку, ворожість до цієї держави Запорозьких братчиків. Дисципліновані полки гетьманських сердюків і компанійців¹² виступають проти народних повстань на Полтавщині, що ними керують прибічники Москви. Павлу Тетері, Іванові Виговському й Іванові Мазепі¹³, людям європейсько-польської культури, протистають постаті Пушкаря, Брюховецького, Івана Сірка¹⁴ з тою культурою не тільки не зв'язаних, а органічно їй ворожих.

Саме це часом породжує “конфліктного” чи, скажімо, “внутрішньоскладного” типу постаті діячів. Серед них згадаємо тут навіть Богдана Хмельницького, що в його вдачі, як нам здається, можна додати ніби дві лінії: щось від тонкої й здержливої мудрости Івана Мазепи й щось від сміливого, нестримного і безоглядного розмаху Івана Сірка.

В релігії точиться боротьба поміж так званою Унією, що скерувала духовий зір українського населення в бік Західної Європи, і Православ'ям, що його традиції були у Візантії, зв'язки на Близькому Сході, а підтримка — не раз з боку Москви (багато хто в той час не забуває, що вона є “єдиновірна”). Щодо українського населення Словідської України, яка була частиною Московської держави, то воно віками мусіло зазнавати міцних московських впливів.

У кінці XVIII століття частина українських земель входить до складу європейського типу держави, що нею була Австро-Угорщина, та через німецьку культуру ця частина тісно зв'язується з джерелами європейської науки й літератури. Друга частина України, що зробилася складовою частиною Російської Імперії, все тісніше підходить до східноєвропейського суспільного типу. Кубанські українці до того ще стають учасниками спеціально кавказького кола народів, ще більш культурно скерованого на Схід.

Революція й визвольна боротьба після першої Світової війни з 1917 і 1920 рр.

відбиває всю цю, підготовлену попередньою історією, відмінну ситуацію в різних частинах великої української землі. В Галичині ця революція відбувається під національними гаслами і має сталі й тверді органічні форми. На Придніпрянській Україні, побіч національно-визвольних кличів, висовуються соціально-визвольні гасла, а державна організація стає пливка, неусталена, змінлива...

Повстання на Великій Україні¹⁵ проти більшовиків, денікінців і, інколи, проти Директорії УНР, висувають дуже часто постаті "отаманів" (інколи ідейних, але не раз просто розбійників) чи степових руїників на взір сумнославного Махна¹⁶. Чи можливі такі постаті в Галичині? Ми знаємо: там їх не можна собі уявити!

Коли Придніпрянська Україна стає частиною Радянського Союзу, Галичина підпадає під владу Польщі, Буковина — Румунії, а карпатські українці стають громадянами Чехо-Словаччини. Знову більш як на два десятки років розходяться шляхи українців, і кожна частина України живе під зовсім відмінними впливами. Лише кінець другої Світової війни об'єднує основні простори України під радянською владою.

Очевидячки, цей відмінний історичний розвиток різних частин української землі не міг не створити підстав для відмінного (чи, скажімо, нетотожного) світогляду, світосприймання, поглядів, звичаїв і традицій. Якщо Галичина, Карпатська Русь і Буковина були більшу частину своєї історії органічною частиною західноєвропейського комплексу, то правобережне Придніпров'я було ним тільки частково. На Чернігівщині (маємо на увазі її українські частини) російські впливи (отже, не західноєвропейського, а іншого культурного типу) були далеко більше сталі й глибокі; ще більше це стосується до Харківщини й до українських частин Курської області. У великих же, густо заселених і економічно надзвичайно важливих частинах українського півдня "традиції" й "коріння" ведуть не тільки до бурхливої Запорозької Січі, а й до печенігів, половців і ногайських орд, що довгі століття мандрували по цих відкритих степових просторах.

До якого ж з двох великих європейських культурних комплексів належить Україна? Чи є вона частиною східноєвропейського (чи — православного) куль-

турного комплексу, найдалі висуненою на Захід? Чи є вона форпост Заходу, висунений на Схід Європи, що має історичну роллю захищати Захід від Сходу? Чи українська земля є країна проміжного типу, що підпадає під впливи обидвох європейських "цивілізацій"? Чи була і є стала межа цих цивілізацій і чи проходила (й проходить) ця межа по окраїнах української території, або в середині її самої? Чи добре чи зле належати до того, або до іншого великого культурного комплексу й яка є доля народу, що на нього впливають обидві, відмінні й суперечні культури?

Ці питання є найсуттєвіші й, так би мовити, вузлові проблеми української історії. Від вирішення цих проблем усі інші питання мали б розв'язуватися легше, певніше й правдивіше.

Авторові цих рядків ясно, що буде чимало спроб так чи інакше відповісти на ці питання. Але, за нами, Україна (й Білорусь, ця остання дещо по-іншому) є країною проміжного характеру, з територією, що лежить на кордоні двох "культурно-історичних типів" і являє собою широкий простір переходового від одної до другої цивілізації характеру. Межа (хоч, по суті, жодної межі, в стислому розумінні цього слова, не було) між різними типами проходила за різних часів у різних місцях, то пересовуючися на Захід, то знову — відходячи на Схід. Отже, в минулому мало не завжди більша частина української території була в межах переважно східноєвропейських впливів.

Одначе, якраз тому, що в цілому вся Україна лежала в просторі зіткнення двох цивілізацій і була територією переходового типу, ми ніколи не знайдемо 100% приєднання жодної з її частин до того чи іншого культурного комплексу. Західня Україна ніколи не була 100% країною Заходу і Східня — 100% країною Сходу Європи. Тому ми й зустрічаємо опришків¹⁷, нащадків гайдамаків¹⁸, на Карпатах і магдебурзьке право¹⁹ на Лівобережній Україні, москвофілів²⁰ XIX століття в Галичині й Драгоманівське "європейське" вчення²¹ на Великій Україні...

Отже, питання про місце України в Європі дає підставу для цілої побудови українського історичного процесу. Тут, очевидно, ми не можемо цього зробити. Лише побіжно можна зачепити ряд проблем, що виникають з такої поста-

новки питання. Одна з них: чи вважати за позитивне, чи за негативне явище цю належність України (якщо ми це приймемо) до території переходового виду?

За нашою думкою, це радше є позитивне явище. Дарма що таке становище породжує глибокі конфлікти в середині самого народу, а переживання й переборювання їх є річ дуже болюча й нелегка, але якраз такий конфліктний ґрунт звичайно породжує рух вперед і переважає суспільний організм, хоч гармонійніший, але більш схильний до застою.

Чи цими різними цивілізаційними впливами треба пояснювати утворення відмін у типах українського “західнього” і “східнього” населення? Звичайно, так, хоч ця річ, зрозуміла й закономірна, є надзвичайно болюча, хоч вона породжує конфлікти й є тяжка до подолання, але вкінці сама вона може заподіати надійну й корисну синтезу.

Який з цих двох згаданих типів є вищий? Таке запитання, що його не раз ставлять собі українці, є в засаді невірне. Західня культура є, безперечно, старша, але східня є більше в процесі зросту. Юнак завжди мріє про те, щоб скоріше стати зрілим; людина зрілих і старших літ завсіді з сумом згадує про кращі роки юнацьких надій. Так само й історична позиція народу не є недобра, ні тоді, коли вона свідчить про його повну сил молодість (з великими перспективами в майбутньому), ні тоді, коли вона свідчить про його мудру й багату дозрілість.

Чи Україна, за такою концепцією, є частиною східноєвропейського, отже — російського, за державним оформленням, цілого? Твердити таке значило б забувати, що “державне оформлення” є явище історично-змінного порядку. Одного часу воно може бути таке, а іншого часу — інакше. В ґрунті речей Східня Європа є конгломерат великої кількості національностей з різноманітним числом самостійних культур, об’єднаних своїм незахідноєвропейським чи позаєвропейським характером. Державна підпорядкованість цих народів

тому чи іншому одному з їх складників — є явище (хоч яке б суттєве воно не було з погляду політичних завдань сучасного дня) в засаді не вирішальне. Політична єдність народів великої Східньо-Європейської низини була здійснена Москвою. Але тільки зовнішні причини не дали здійснити цю єдність українському Києву (княжа доба), чи білоруській Вільні (“литовська” доба).

Можна, принаймні теоретично, уявити собі політичну єдність народів Східньої Європи, збудовану на засаді здійсненої рівності кожного з них. Але також можна уявити собі відсутність політичної єдності взагалі й існування цілком незалежних державних одиниць, що знову таки не змінить факту належності їх до одної “цивілізації”. Зокрема, осягнення державної форми кожним зі складників нового культурного комплексу є в наш час найпевніший спосіб забезпечити свої власні культурні інтереси. Отже, тяжіння до такої форми є здоровим виявом національного життя і рухом уперед.

Так ми уявляємо собі місце українського народу в світовім історичнім русі. Головний поступ цього руху йде, очевидно, своєю лінією, що її годі змінити. Кожний бо великий культурний комплекс, що розпочав свій рух уперед, має закінчити своє призначення. Кожний окремий нарід має місце в цьому розвитку культурного комплексу, що його членом він є.

Але питання може бути складніше, ніж воно уявляється творцям теорії циклічного розвитку окремих людських цивілізацій. Це видно з проблеми про межі цивілізації, що її ми зачепили в цьому нарисі, і з проблеми становища українського народу. Його трагічна історія, здається, багато в чому пояснюється закладеним у ньому самому внутрішнім конфліктом. Водночас, це питання може бути складніше, ніж воно уявляється тим українським ученим і історикам, що без застереження залічують український нарід і його історичний розвиток тільки до одного з відмінних культурно-історичних типів.

1. Текст друкується за виданням: О-ч Л. Між Заходом і Сходом // Україна (Париж). — 1952. — № 8. — С.611—615. Збережено синтаксичні і лексичні особливості мови, та правопису оригіналу. Авторство Лева Окіншевича встановлено за працею: Падох Я. Лев Окіншевич — видатний історик державного права України-Гетьманщини XVII—XVIII ст. — Нью-Йорк; Мюнхен, 1985. С.30, 33. Часопис “Україна” виходив у Парижі в 1949—1953 роках за редакцією Ілька Борщака (1892—1959). Вийшло 10 чисел. Див. докладніше: Кришталович У. Часопис “Україна”: (Українознавство і французьке культурне життя, Париж, 1949—1953. Ч.1—10. // Україна в минулому. — К.; Львів, 1994. — Вип.6. — С.200—208; Дашкевич Я.Р. Ілько Борщак і його вклад в історіографію України // Вісник Київ.ун-ту: Історичні науки.

— 1990. — Вип.32. — С.47—52; Pelenski J. Elie Borschcak : (Obituary) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New York, 1960. — Vol.8 — № 1/2. — P.224—228.

2. "Східні Креси" (від польськ. kres - межа, кордон) — польська назва східних окраїн історичної Польщі. У широкому значенні "східні креси" охоплюють українські землі Правобережжя і навіть Лівобережжя, а також білоруські; у вузькому — західноукраїнські та західнобілоруські території, які входили до складу польської держави у 1919—39 роках. Див.докладніше: Томашівський Є. Міфи і факти (Інтерв'ю Пьотра Лучки з Єжи Томашевським) // Відноша (Мюнхен). — 1985 (літо—осінь). — № 3. — С.106—130.

3. Костомаров Микола Іванович (1817—1885) — український і російський історик, визначний репрезентант народницького напрямку в українській історіографії.

4. Липинський В'ячеслав Казимирович (1882—1931) — визначний український історик, політичний діяч, один із засновників державницького напрямку в українській історіографії та консервативного напрямку у національній суспільно-політичній думці XX ст. Див.: Липинський В. Листи до братів-хліборобів : Частина четверта // Липинський В. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію українського монархізму : Писані 1919—1926. — Відень, 1926. С.420—421, 468—469.

5. Томашівський Степан Теодорович (1875—1930) — відомий український історик, політичний діяч, один із засновників державницького напрямку в українській історіографії та консервативного напрямку у національній суспільно-політичній думці XX ст. "Хоч українська національна територія переважно лежить у східній половині європейського континенту, то сама українська нація, як племінна окремішність, як культурна й політична індивідуальність, походить із Заходу і являється витвором західних культурних впливів. Без того походження і без тих впливів, все існування української національності було-б незрозуміле щодо своєї минувшини і проблематичне щодо своєї будучини" (Томашівський С. Схід і Захід: Історично-політичний нарис // Політика (Львів). — 1926, 5 січня. — № 1. — С.11.). Див. також: Томашівський С. Українська історія: Нарис I : Старинні і середні віки. — Львів, 1919. — С.1—13. Погляди В.Липинського та С.Томашівського щодо західної орієнтації України поділяв і М.Грушевський. "В смі огляді, спинаючись на ріжних відмінах, які глибоко відрізняють український наріз від великоруського, я між іншим вказував на те що в порівнянню з народом великоруським український являється народом західної культури — одним з найбільш багатих східними, оригінальними впливами, але все таки по всьому складу своєї культури й свого духу народом західним, тим часом великоруський, хоч і європеїзований, стоїть вповні у власті орієнтального духу й стихії". (Грушевський М. Наша західна орієнтація // Грушевський М. На порозі нової України: Гадки і мрії / Репринт.київ.вид. 1918 р. — К., 1991. — С.13.)

6. Крупницький Борис Дмитрович (1894—1956) — відомий український історик, репрезентант державницького напрямку в українській історіографії. Див.: Полонська-Василенко Н. Професор д-р Борис Дмитрович Крупницький, його життя і наукова праця (1894—1956) // Крупницький Б. Українська історична наука під Советами / Вступ.слово Н.Полонської-Василенко. — Мюнхен, 1957. — С.1—XXXVI, Ohloklyn O. Borys Dmytrovych Krupnytsky : (Obituary) // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. — New York, 1958. — Vol.6. — № 3/4. — P.1443—1446; Вінтоняк О. Борис Дмитрович Крупницький, 1894—1956 // Укр.історик (Нью-Йорк; Торонто; Мюнхен). — 1987. — № 1/4. — С.115—118.

7. Данилевський Микола Якович (1822—1885) — російський публіцист, філософ та природознавець, визначний репрезентант пізнього слов'янофільства і панславізму, автор книги "Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения Славянского мира к Германско-Романскому" (СПб., 1871), в якій виклав циклічну теорію розвитку всесвітньої історії. Див.: Прицак О. Арнольд Джозеф Тойнбі та його твір // Тойнбі А.Дж. Дослідження історії: У 2 т. / Пер. з англ. В.Митрофанова, П.Таращука. — К., 1995. — Т.2. — С.363—374.

9. Галецький (Галецький, Галецькі) Оскар (1891—1973) — польський історик і політичний діяч, професор Варшавського та Фордхемського університету, експерт на Паризькій мирній конференції (1919). З 1940 р. — в еміграції в США, автор ряду праць з історії польського та східноєвропейського середньовіччя, зокрема відомої студії "From Florence to Brest, 1439—1596" (Rome, 1959). Висунув тезу про "цивілізаційну місію" польського католицизму у Східній Європі та в Україні. Див.: Ленцик В. Оскар Галецькі // Укр.історик (Нью-Йорк; Торонто, Мюнхен). — 1975. — № 1/2. — С.132—135.

10. Острозька школа - греко-слов'яно-латинська колегія, перша українська висока школа, яка заснована К.Острозьким у 1576 р. в м.Острозі.

11. Києво-Могилянська академія - перший вищий навчальний заклад в Україні, визначний культурний і освітній центр, заснований у 1632 р. з об'єднанням Київської братської школи (заснована у 1615 р.) та школи Києво-Печерської лаври (заснована П.Могилою у 1631 р.).

12. Сердюки (від тур. surtuk — провідник) і компаніїці — козаки найманих ("охотницьких") полків на Лівобережній Україні у другій половині XVII — першій половині XVIII ст., які часто виконували військово-поліційні та охоронні функції.

13. Тетеря Павло (?—1670), Виговський Іван (?—1664), Мазепа Іван (?—1709) — гетьмани України. В інтерпретації Л.Окіншевича прибічники беззастережної боротьби з московським царатом.

14. Пиркарь Мартин (?—1658), полтавський полковник; Брюховецький Іван (?—1668), гетьман Лівобережної України; Сірко Іван (?—1680), кошовий отаман Запорізької Січі — в інтерпретації Л.Окіншевича репрезентанти "бунтівних елементів" української козацької старшини, прибічники московської орієнтації України-Гетьманщини.

15. "Велика Україна" — термін для позначення підросійських українських земель ("підросійська Україна"), тобто території, що входила до складу Російської імперії наприкінці XIX — початку XX ст. Після Другої світової війни деякі публіцисти та дослідники поширили використання цього терміну для позначення всіх українських земель у межах СРСР.

16. Махно Нестір Іванович (1889—1934) — ватажок стихійного селянського руху на півдні України в 1917—1921 роках. У різні періоди вів збройну боротьбу практично з усіма режимами.

17. Опришки (від лат. *opressor* — нищівник, винищувач) — українські повстанці, учасники національно-визвольних рухів у Галичині, на Закарпатті та Буковині у другій половині XVI — першій половині XIX ст.

18. Гайдамаки (від тур. *haidamak* — грабіжник) — учасники повстанського руху супроти національно-релігійного та соціального гноблення з боку польських магнатів на Правобережній Україні у XVIII ст.

19. Магдебурзьке право — середньовічне міське право, за яким міста на певних умовах звільнялися від управління з боку центральної адміністрації та влади феодалів, і створювали органи самоврядування. Виникло у XIII ст. у м. Магдебурзі (Німеччина). У XIII—XVIII ст. поширилося в Польщі, Литві, Чехії, Білорусі та в Україні.

20. Москвофіли — представники культурно-просвітницького, пізніше суспільно-політичного напрямку в Галичині, на Закарпатті та Буковині у другій половині XIX — на початку XX ст., які виступали за об'єднання всіх українських земель у складі Російської імперії.

21. "Європейське вчення" Драгоманова — політична концепція відомого українського дослідника та громадського діяча, споріднена з тогочасними європейськими концепціями "ліберального космополітизму", "етичного соціалізму" та прудонівського анархізму, що дає підстави деяким дослідникам вважати його засновником українського соціалізму європейського типу. Звідси й походить вислів "європейське вчення" Драгоманова і т.п. Див.: Томашівський С. Трагедія Драгоманова: Кілька чудацьких думок з приводу 30-ліття його смерті (20.VI 1925) // Політика (Львів). — 1925, 10, 25 жовтня. — № 1. — С.6—8; № 2. С.27—29; Томашівський С. Драгоманов і Галичина // Політика (Львів). — 1925, 10-25 грудня. — № 5/6. — С.78—84; Drahomanov S. Drahomanov and the English-Speaking World // The Annals of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S. / Mykhaylo Drahomanov : A Symposium and Selected Writings. — New York, 1952. — Vol.2 — № 1. — P.63—69; Лисяк-Рудницький І. Драгоманов як політичний теоретик // Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : У 2 т. / Відп.ред. Ф.Сисін; упоряд. Я.Грицак. — К., 1994. — Т.1. — С.299—347.